

Dorte Haahr Carlsen:

Folketællingerne er afskaffet

Under denne overskrift kunne Kristeligt Dagblad i maj 1975 meddele, at man nu har likvideret en af de vigtigste, længere serier af kilder til den del af dansk historie, som direkte handler om mennesker.

Danmarks Statistik har dermed foretaget et nyt fremstød under felttoget mod dansk historisk og etnologisk forskning. Hidtil har man holdt sig til konsekvent at afvise selv meget velmotiverede ansøgninger om adgang til nyere folketællinger med henblik på løsning af forskningsopgaver, og til at forlænge den periode, hvori folketællingerne er utilgængelige, fra 50 til 80 år. Det er sket trods viden om, at man i Sverige finder det acceptabelt med fuld offentlig adgang også til den seneste tælling. Nu tager Danmarks Statistik altså skridtet fuldt ud og afskaffer folketællingerne.

I disse år, hvor historisk-demografiske undersøgelser har fået et vældigt opsving i den internationale forskning, indtager de skandinaviske lande ellers lidt af en særstilling netop i kraft af folketællingerne. Der er ikke særlig mange andre lande, der så tidligt har fået et så forholdsvis pålideligt befolkningshistorisk kildemateriale, et materiale hvis oplysninger tilmed er så ensartede, at det er muligt at foretage sammenligninger for samme enhed gennem en periode på næsten 200 år. En væsentlig del af den socialhistoriske forskning må altså herefter indstille sig på at operere med kunstige og lidt gammelmodige afgrænsninger som »indtil 1970« og »efter 1970«. Direkte sammenligninger hen over dette magiske år vil være umulige.

Men det bliver værre endnu. I Danmarks Statistik deler man nemlig den menneskelige tilværelse op i sektorer, adskilt af vandtætte skot. Een sektor hedder befolkningstal og befolkningens fordeling på alder, køn og civilstand. En anden sektor hedder erhverv, en tredje hedder bolig. Den tanke, at nogen kunne finde på at ville undersøge *sammenhængen* mellem den enkelte husstands sammensætning, erhverv og boligforhold, har tilsyneladende ikke strejft Danmarks Statistik. Det er ellers en tanke, som absolut ikke var fremmed for en af institutionens første, og næppe ringeste, ledere, Marcus Rubin.

Det er, ifølge artiklen i Kristeligt Dagblad, tanken, at de oplysninger, som man hidtil har kunnet finde i folketællingerne, men som ikke er med i CPR-registret, skal indsamles ved, at man spørger et »repræsentativt« udsnit af befolkningen. Det er en fremgangsmåde, som udelukkende tilgodeser de allermest traditionelle sociologiske forskningsmetoder, som måler alting i »samples«, statistisk pålidelige udsnit af befolkningen. Den store fordel ved

de nu gammeldags folketællinger var, at de *både* gav mulighed for denne form for forskning og for forskning, der som grundlæggende enhed ønskede konkret materiale om det enkelte menneske eller den enkelte familie eller husstand, i nøjagtig den geografiske eller sociale afgrænsning, man nu havde brug for til en given undersøgelse.

Gør Danmarks Statistik alvor af at gå over til kun at arbejde med samples, er historikeren i bedste fald henvist til at afgrænse sine undersøgelser til de geografiske eller sociale enheder, som Danmarks Statistik finder rimelige, i værste fald er døren slået eftertrykkeligt i for geografisk afgrænsede undersøgelser, for lokalhistorien.

Kontorchef i Danmarks Statistik, Poul Jensens, forsikringer til Kristeligt Dagblad om, at man nu via CPR-registeret løbende kan oplyse om befolkningsudviklingen, at man hvert år laver *stikprøvetællinger* af erhvervsmæssige forhold, og at man *overvejer* en løbende boligregistrering, er ikke nogen trøst i denne sammenhæng. Det vil for fremtiden tilsyneladende kun være muligt at udarbejde befolkningsstatistik på enkeltpersoner og for hele landet under ét. Så længe CPR-registeret ikke er udstyret med »hukommelse«, men kun opbevarer de aktuelle oplysninger om f. eks. bopæl, vil det heller ikke være muligt at foretage selv den nødtørftigste befolkningsstatistiske status for en bestemt dato, svarende til folketællingernes, medmindre man beslutter, at de samme oplysninger med visse faste mellemrum skal trækkes ud af registeret og opbevares, så materialet kan benyttes retrospektivt.

Jeg ved ikke, om disse problemer har været drøftet med rigsarkivaren. Hvis de har, må man gå ud fra, at hans harmdirrende protester ikke har haft nogen virkning. Man kunne måske heller ikke vente, at rigsarkivarens ønsker skal være afgørende i sager som denne, men det kan nok undre, at ikke en eneste historiker har så meget som protesteret offentligt.

Det er naturligvis mit inderlige håb, at man fra Danmarks Statistik vil kunne dæmpe min bekymring og meddele, hvorledes CPR-registeret og supplerende materiale vil kunne svare på alle de spørgsmål, som folketællingerne har kunnet give svar på, ikke blot i det aktuelle øjeblik, men også bagud i tid.

Skulle Danmarks Statistik i stedet svare, at det kan man ganske vist ikke, men at det er for dyrt med de store folketællinger hvert femte år, må næste spørgsmål jo så være, om ikke der dog kunne blive råd blot hvert tiende år?

Hvis så vigtige sider af dansk historisk og etnologisk forskning kan negligeres totalt af myndighederne, bør det vel i hvert fald ikke ske under stiltiende accept fra forskerne?

(Manuskript afleveret februar 1976)

Hans Chr. Bjerg:

Den maritimhistoriske forskning i Danmark

Det er vel ubestrideligt, at Danmarks geografiske placering som en sønation har spillet en afgørende rolle for landet og dets historiske udvikling. Danmarks maritime fortid har været med til at give landet dets historiske identitet og må samtidigt anses for at være forudsætningen for den vigtige del af landets næringsliv, som foregår ved, i forbindelse med, eller på havet.

Ejendommeligt er det derfor, at man tit må konstatere, hvor lidt det maritime aspekt af Danmarks historie og samfundsforhold egentlig er opdyrket, og hvor ringe vilkår udforskningen af dette har i almindelighed. Under ét kan man sammenfatte dette aspekt i begrebet *maritimhistorie*. Med dette begreb mener man således søfartshistorie, skibshistorie, orlogsmarinehistorie, søkrigshistorie, søtraditionshistorie og maritim etnologi etc., kort sagt alt det, der har at gøre med menneskets kulturelle relation til havet. Udtrykkene *marinhistorie* og *søhistorie* ses også anvendt som samlede betegnelser for disse ting, men *maritimhistorie* synes under indtryk af international sprogbrug at have vundet almindelig anerkendelse.

Det er jo moderne at pukke på de almindelige historiske fremstillinger. Det ene øjeblik påviser man således, hvorledes godsejerne omtales flere gange end bønderne, det næste øjeblik påvises det med kvantitative angivelser, at kun mænd aldrig kvinder omtales i de historiske lærebøger. Sådanne opfattelser er udtryk for en ensidig opfattelse af historie og historieskrivning. Den historiske virkelighed er mangesidig og må opfattes som en lang række faktorer, der virker samtidigt med forskellig styrke og som gensidigt påvirker hinanden. Man kan i en fremstilling lægge vægt på at undersøge eller vurdere en eller flere af disse faktorer. Derfor vil det altid være umuligt at skrive en helt såkaldt objektiv Danmarkshistorie. Prioriteringen af faktorerne ændrer sig i takt med en teknisk, kulturel, ideologisk-politisk udvikling. Som bekendt har »hver ny generation skrevet *sin* Danmarkshistorie«.

Danmarks historie kan f. eks. således ikke alene ses ud fra en maritim-historisk synsvinkel, men det kan undre, at så få historikere, som tilfældet er, har opereret med det maritime aspekt blandt de højstprioriterede faktorer, der har indvirket på vor histories gang.

Det vil i denne forbindelse i takt med tiden være en let sag at påvise, hvor lidt maritimhistorie, der optræder i de almindelige historiske fremstillinger og i de lærebøger, der bruges i skolen. Politikens Danmarkshistorie er et brugbart eksempel. I dette får man nærmest indtrykket af, at skibsfart kun var noget Danmark havde i den florissante handelsperiode. Værket er

»vor generations Danmarkshistorie«! Historie skulle nødtigt skrives som et sammensurium af interesser, som nutiden ønsker at lægge vægt på eller ønsker at fremhæve, men det skal blot med dette understreges hvor ignoreret maritimhistorien er i vor almindelige historie-opfattelse. Historielæsning giver ofte indtryk af danskerne som et folk af bønder, men er dette en korrekt og fuldgyldig karakteristik? Næppe nogen vil bestride, at det maritime aspekt hører til en af de væsentlige faktorer i Danmarks historie. Derfor er det så mærkværdigt, at dette aldrig rigtig kommer frem i de relevante sammenhænge. Der er – ligesom i andre forbindelser af lignende art – næppe tale om bevidste forglemmelser hos de historikere, der skriver oversigtsværkerne. I mange tilfælde er de undskyldt – og er det nok også i tilfældet med maritimhistorien. Historikere, der skriver oversigtsværker må nødvendigvis støtte sig til speciallitteratur, og sagen er jo den enkle, at der ikke eksisterer nogen maritim forskningstradition i Danmark, hvorfor der heller ikke er publiceret egentlig grundforskning inden for dette emneområde i større stil. Det er vanskeligt at finde litteratur, som opfylder de krav, som en historiker må stille for at kunne bruge den som grundlag for en fremstilling. Dette forhold er nok den ene af hovedårsagerne til den manglende erkendelse af maritimhistorien.

På universiteterne har man aldrig systematisk beskæftiget sig med maritim forskning såsom søfartshistorie eller maritim etnologi. Der har således aldrig eksisteret en lærestol i disse discipliner inden for universiteternes faste rammer. Man uddanner marinbiologer og skibsbygningsingeniører, men den kulturelle og historiske side af sagen har inden for den højere forskning kun været henvist til enkeltpersoners specielle interesser inden for rammerne af allerede veletablerede videnskaber. I mange år har man ved Københavns Universitet haft et lektorat med henblik på landbohistorie. Dette blot være sagt som en konstatering af, hvorledes den vigtige agrarhistorie er blevet prioriteret. Umiddelbart skulle man tro, at den maritime forskning eller i det hele taget forskningen inden for landets mange maritime relationer prioriteredes højt og samtidigt nød en vis popularitet blandt forskere. Men dette synes ikke at være tilfældet. Opmuntring og impuls mangler! Det synes vanskeligt at bryde den onde cirkel. Uden forskere inden for disse emneområder kommer der ingen nødvendig grundforskning og uden denne grundforskning kommer der sikkert heller ingen forskere. Af 483 historiske specialer skrevet ved Københavns Universitet inden for de sidste 15 år kan kun 11 eller ca. 3 % siges at falde inden for det maritimhistoriske forskningsområde (jfr. »Bibliografi over historiske specialer og konferensopgaver ved Kbh. Univ. indtil 1974« udg. af 1066 – Tidsskrift for Historisk Forskning).

Den maritime kulturforskning foregår i dag stort set kun ved de få mari-

time museer, som vi har. De forskere, som er knyttet til disse kan imidlertid tælles på én hånd. I 1914 oprettedes Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, i 1958 begyndte under trange forhold Orlogsmuseets Udstilling i København og i 1966 etableredes Nationalmuseets Skibshistoriske Laboratorium, der nu er knyttet til Vikingskibshallen i Roskilde. Især det sidstnævntes meget udadvendte aktivitet har til fulde afsløret, at interessen for de maritime kulturrelationer eksisterer i befolkningen i dag. Konsekvenserne af denne interesse er imidlertid kun taget eller indset af få.

En anden hovedårsag til den manglende maritimhistoriske forskning i Danmark er, at man har været tilbøjelig til kun at tale om maritime aspekter af forskellige emneområder i stedet for at se det maritime kulturbegreb som en helhed – så at sige på en anden led end den sædvanlige. *Skibsbygning* f. eks. er blevet betragtet som en underdisciplin af teknisk videnskab – hvad det selvfølgelig også er, men samtidigt er det da også en del af den maritime videnskab. Skibsbygningen og dens tekniske udvikling har gennem tiderne således stærkt influeret på sociale forhold i maritime miljøer, ligesom den har spillet en rolle ved tilvejebringelsen af forudsætningerne for landets økonomiske forhold. Flere andre lignende eksempler kan nævnes. Formentlig vil man ved en sådan maritim-kulturel helhedsbetragtning, dannet af betragtninger gjort på tværs af de eksisterende, traditionelle emneområder, kunne få en større erkendelse og viden om Danmarks maritime relationer – såvel i fortid som nutid.

Det vil være nærliggende til sammenligning at se på, hvorledes de tilsvarende forhold er i Norge og Sverige, specielt da landene stort set har samme geografiske og kulturelle forudsætninger i så henseende som Danmark. Generelt set har forholdene indtil for få år siden været som i Danmark. Der har ikke ved svenske eller norske universiteter eksisteret lærestole inden for maritime forskningsområder. I begge lande spores der nu et gennembrud for den maritimhistoriske forskning.

Man skulle forvente, at Norges store afhængighed af sønæringen havde markeret sig i prioriteringen af forskningsmulighederne i dette land. Men her som i Danmark har den maritime forskningstradition været relativt svag. Maritime artikler i f. eks. historiske fagtidsskrifter har været få. I visse kredse har behovet for igangsættelsen af en systematisk udforskning af norsk søfartshistorie været følt stærkt. Resultatet af disse anstrengelser blev at der i 1970 oprettedes det såkaldte »Norsk Søfartshistorisk Forskningsfond« ved en donation på 3 mill. n.kr. formidlet gennem Norges Rederforbund. Fondets formål er at fremme arbejdet med norsk søfartshistorie generelt og samtidigt tilrettelægge en kontinuerlig videreførelse af fremstillingen af norsk

søfartshistorie i moderne tid. Dette søges bl. a. opnået gennem ansættelsen af videnskabeligt personale til forskning, ved at indsamle søfartshistorisk kildemateriale, ved publicering af forskningsresultater og ved samarbejde med andre videnskabelige institutioner. Fondet er som sådan tillagt Bergens Sjøfartsmuseum, men administreres iøvrigt af en selvstændig bestyrelse.

Siden oprettelsen af dette forskningsfond er der blevet lagt et stort arbejde i opbygningen af et kildearkiv eller en dokumentationscentral for norsk søfartshistorie. Det er i denne forbindelse tanken systematisk at indsamle i kopi kildemateriale til Norges søfartshistorie, som befinder sig i udenlandske arkiver, noget der selvsagt vil blive et godt udgangspunkt for en forskningsindsats inden for dette område.

I Sverige har der i senere år været en stigende interesse for den maritime historie- og samfundsforskning. Især har maritimetnologerne gjort en vældig indsats med studiet af kystmiljøerne og søhandelens betydning på det lokale plan. Statens Sjöhistoriska Museum i Stockholm har nu efter et stort forarbejde fastlagt retningslinierne for en større systematisk maritimhistorisk forskning grupperet omkring to hovedemner. Dels ønsker man inden for den geografiske ramme af kystbygderne at undersøge og behandle maritimt nærings- og samfundsliv med henblik på de økonomiske, sociale og kulturelle faktorer i den historiske udvikling, dels vil man i historisk perspektiv undersøge og behandle svensk søfart og svenske søfolks liv og arbejde ombord og i land. Man påregner at kunne gennemføre disse to projekter inden for en 10-års periode. Projekterne udføres i Sjöhistoriska Museets regi, men man agter at inddrage udefra kommende forskere med økonomisk-historisk, socialhistorisk og kulturgeografisk baggrund. Til nærmere at planlægge og skaffe finansiel dækning for projekterne, der ikke vil kunne klares ved de til rådighed stående museumsressourcer, dannedes i 1971-72 det såkaldte »Rådet för Maritim Historisk Forskning« i Sverige. Dette består af en minister, generaldirektøren for Sjöfartsverket, en admiral, to professorer samt to museumsfolk. Det er tanken, at denne baggrunds- og finansieringsgruppe efterhånden skal udvikles og tage andre opgaver op.

Den her nævnte udvikling, som har fundet sted i vore nabolande i de senere år, er naturligvis af maritimhistorisk interesserende i Danmark blevet fulgt nøje og blevet følt som en opmuntring. Det var derfor naturligt, at Marinehistorisk Selskab for et år siden, den 22.-24. marts 1974, tog initiativet til afholdelsen af den første maritimhistoriske konference i Danmark. På denne ville man forsøge at bringe maritimforskere i Danmark sammen, at gøre status over dansk maritimhistorisk forskning samt at undersøge mulighederne for et nærmere fremtidigt samarbejde med udgangspunkt i det nor-

ske og det svenske initiativ. En rapport over denne konference er udarbejdet.

Under status over den igangværende maritimhistoriske forskning måtte man konstatere, at der rent faktisk var mange arbejder i gang rundt omkring, men at det netop var karakteristisk, at de individuelle anstrengelser var meget lidt koordineret, hvilket tydeligvis indebærer, at større systematiske undersøgelser ikke blev igangsat. Manglen på en egentlig grundforskning og et nøjere kendskab til alle de kildegrupper, der eksisterer inden for disse emneområder, var også tydelig. Endvidere var der tilsyneladende store vanskeligheder med at skaffe midler til at publicere afsluttede undersøgelser eller afhandlinger.

Som afslutning på konferencen dannedes et foreløbigt *Kontaktudvalg for dansk maritim historie- og samfundsforskning*. Dette kom til at bestå af 9 personer, som gennem deres arbejde eller interesser repræsenterer forskellige aspekter af den maritime kulturforskning. Kontaktudvalget har bl. a. til opgave at undersøge mulighederne for en koordinering af den maritime historie- og samfundsforskning i Danmark samt at arrangere en ny maritimhistorisk konference.

Kontaktudvalget har nu eksisteret i et år og har taget skridt til udarbejdelsen af en *forskningsoversigt* over igangværende arbejder inden for området, en *guide* til kildematerialet til den maritime forskning samt til udsendelsen af en *årsbibliografi* (se s. 469). At der er behov for disse ting afslører på hvilket elementært stadiet forskningen inden for disse områder befinder sig. Det er nødvendigt at skabe en maritim forskningstradition her i landet så at sige fra grunden af. Kontaktudvalget har mødt megen positiv forståelse for sine initiativer mange steder, men generelt set er den maritimhistoriske forskning et område, som har behov for mæcener.

På længere sigt er målet med Kontaktudvalgets arbejde først og fremmest dannelsen af et halv-officielt *råd* for dansk maritim historie- og samfundsforskning, vel nærmest i retning af det svenske initiativ. Dernæst må skabelsen af et forskningscenter eller en dokumentationscentral i lighed med det norske eksempel sættes i gang. En optimal løsning vil således kunne hente sine forbilleder både i Sverige og i Norge. Under alle omstændigheder må etableringen af koordinerende organer af hvilken type de end vælges ikke indebære en monopolisering af forskningsområdet. Hovedopgaven må være at stimulere interessen for Danmarks såvel fortidige som nutidige maritime relationer i erkendelse af disses kulturelle betydning for landet, og at sikre en bedre udnyttelse af de begrænsede ressourcer, der vil kunne stilles til rådighed både fra privat som fra officiel side for denne forskning.

Udforskningen af Danmarks maritime fortid har altid været prioriteret lavt.

Er dette fortsat rimeligt landets forudsætninger taget i betragtning? Det maritime aspekt må bringes ind i et rimeligt og afbalanceret forhold til de andre vigtige faktorer, der har haft betydning for vores udvikling. Et nej til den maritime historie- og samfundsforskning vil være at benægte Danmarks geo-politiske situation og de historiske forudsætninger for vort samfund i dag!

(Manuskript afleveret september 1975)